

ANNA WÓJCIK

Obszary współpracy w szkole i środowisku lokalnym w opinii dyrektorów szkół – przegląd dotychczasowych badań

Fields of cooperation at the school and the local community in the opinion of headmasters – a review of existing studies

Magister, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Polska

Streszczenie

Wyzwaniem stawianym szkole jest rozwijanie współczesnego człowieka w taki sposób, aby przygotować go do życia w zmieniającym się świecie. Szkołę natomiast tworzą ludzie i to od kapitału ludzkiego i społecznego tej instytucji zależy stan przyszłego kapitału społecznego naszego kraju. Warunkiem koniecznym budowania go jest m.in. efektywna współpraca. W artykule przedstawiono analizę dotychczasowych wyników badań w obszarze współpracy w szkole (w opinii dyrektorów polskich szkół) oraz szkoły ze środowiskiem lokalnym. Rozważania oparto na dwóch raportach: *SZKOŁA WSPÓŁPRACY: Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym nowoczesnej szkoły. Raport zbiorczy z badania jakościowego* [Trutkowski 2014] oraz *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznym. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów* [Hernik, Solon-Jasiński, Stasiowski, Slijko 2012].

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, cywilizacja wiedzy, dyrektor szkoły, rada rodziców, samorząd uczniowski, współpraca w szkole, współpraca szkoły ze środowiskiem lokalnym.

Abstract

The challenge posed to school is to develop a modern man in such a way to prepare him for life in a changing world. The school is made up of people – the future status of the social capital of our country depends on human and social capital of this institution. A necessary condition of creating is e.g. effective cooperation. The article presents an analysis of existing research results in the area of cooperation in school (in the opinion of the headmasters of Polish schools) and schools with the local community. Considerations are based on two reports: *SZKOŁA WSPÓŁPRACY: Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym nowoczesnej szkoły, Raport zbiorczy z badania jakościowego* [Trutkowski 2014] and *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznym. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów* [Hernik, Solon-Jasiński, Stasiowski, Slijko 2012].

Key words: social capital, knowledge-based civilization, headmaster, parents council, student council, cooperation in school, cooperation between school and local community.

Wstęp

W dzisiejszych czasach, dla których cechą charakterystyczną jest brak stałości rynku pracy, a koniecznością jest właściwe zdiagnozowanie swoich mocnych i słabych stron, predyspozycji zawodowych oraz umiejętność odnalezienia się w cywilizacji wiedzy rozumianej jako „światowy proces społecznego i gospodarczego rozwoju wyznaczony zakresem opanowania środowiska naturalnego, zmianami kulturowymi, szeroko rozumianymi stosunkami społecznymi oraz poziomem rozwoju nowoczesnej technologii i techniki na bazie wiedzy” [Zajac 2013: 7], kwestią niezmiernie istotną staje się zwrócenie uwagi na stan i znaczenie kapitału społecznego w Polsce. Jego świadome rozwijanie zapewnić może bowiem „zbudowanie społeczeństwa informacyjnego funkcjonującego w sieci różnego rodzaju zależności i powiązań, wysokich technologii produkcji i usług opartych na wiedzy, nowej organizacji pracy i relacji międzyludzkich” [Zajac 2013: 7].

Kto i w jakim zakresie ma jednak wpływ na ten kapitał? Przed jaką instytucją każdego dnia stawiane jest wyzwanie rozwijania współczesnego człowieka w taki sposób, aby przygotować go do życia w zmieniającym się świecie? Takie zadanie niewątpliwie stawiane jest przed szkołą, ponieważ w „wyniku edukacji uczniowie powinni poprzez odniesienie do przeszłości nabyć umiejętność rozpoznawania współczesności, zachodzących zjawisk i procesów, występujących uwarunkowań i uwikłań, analizowania ich, przewidywania przebiegu i skutków, aby z wyprzedzeniem do nich się przygotować” [Zajac 2013: 7]. Szkołę natomiast tworzą ludzie, to od kapitału ludzkiego i społecznego tej instytucji zależy więc stan przyszłego kapitału społecznego naszego kraju. Jego świadome rozwijanie zapewnić może bowiem „zbudowanie społeczeństwa informacyjnego funkcjonującego w sieci różnego rodzaju zależności i powiązań, wysokich technologii produkcji i usług opartych na wiedzy, nowej organizacji pracy i relacji międzyludzkich” [Zajac 2013: 7].

Dlatego w opracowaniu tym postanowiono zebrać i przedstawić opinie dyrektorów polskich szkół w obszarze współpracy w szkole i szkoły ze środowiskiem lokalnym.

Współpraca w szkole¹

Badania przeprowadzone w ramach projektu *Szkołą współpracy* miały charakter jakościowy i były badaniami ogólnopolskimi – próba badawcza wyniosła łącznie 7972 dyrektorów szkół. Celem badania była [Trutkowski 2014: 2]:

- „rekonstrukcja rozumienia roli uczniów oraz roli rodziców w procesie edukacji (wizja zaangażowania uczniów i rodziców w działania szkoły),

¹ Punkt ten opracowano na podstawie raportu z badań dyrektorów szkół przeprowadzonych od grudnia 2013 do kwietnia 2014 r. przez Cezarego Trutkowskiego w ramach projektu *SZKOŁA WSPÓŁPRACY: Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym współczesnej szkoły*.

- identyfikacja istniejących praktyk i doświadczeń w zakresie współpracy w szkołach,
- określenie postrzegania relacji szkoły do środowiska lokalnego i postrzegania roli JST w kształtowaniu procesu edukacyjnego”.

Warto w tym miejscu wyjaśnić, jak jest definiowany kapitał społeczny w literaturze przedmiotu. Termin „kapitał społeczny” został po raz pierwszy użyty niezależnie pod koniec XX w. przez Colemana, który w swej koncepcji analizuje znaczenie kapitału społecznego w kształtowaniu kapitału ludzkiego przyszłych pokoleń [Coleman 1990: 300], i Bourdieu, dla którego kapitał społeczny to suma zasobów aktualnych i potencjalnych, które przysługują jednostce lub grupie z powodu posiadania trwałej wzajemnej relacji [Bourdieu, Wacquant 2000: 105]. Na uwagę zasługuje również definicja Putnama [1995: 69], według którego „kapitał społeczny odnosi się [...] do takich cech organizacji społeczeństwa jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania”. Kapitał społeczny zdaniem Bullena i Onyx posiada 6 składników: działanie w ramach sieci, wzajemność, zaufanie, normy społeczne, wspólnota, postawa aktywna [Wiktorzak 2009: 257].

W badaniu sprawdzono więc, jak wyglądają te składniki w relacji pomiędzy uczniami i ich rodzicami a szkołą a także jak wygląda współpraca z JST. Badaniem uzupełniającym powyższe dane jest badanie wcześniejsze, przeprowadzone przez Hermik, Solon-Lipińskiego, Stasiowskiego oraz Slijkow w 2012 r. Wyniki tych badań ujęto w *Raporcie z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów: Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi*. Było to jednak badanie o znacznie mniejszym zasięgu, gdyż objęło 8 przedszkoli, 8 szkół podstawowych i 8 gimnazjów publicznych istniejących co najmniej od 10 lat oraz zróżnicowanych ze względu na wielkość miejscowości (wieś/miasto do 20 tys./miasto 20–100 tys./miasto powyżej 100 tys.) oraz 773 ich potencjalnych partnerów. Starano się określić w nim z kim współpracuje szkoła oraz jakie są cele i bariery owej współpracy.

Zadowolające wyniki w badaniu *Współpraca w szkole* uzyskano w obszarze postrzegania zadań szkoły w opinii dyrektorów szkół. Zdaniem badanych szkoła powinna: uczyć umiejętność pracy w grupie (96,5%), uczyć, jak zdobytą wiedzę wykorzystać w praktyce (97,5%), kształtować umiejętność słuchania innych i rozumienia ich poglądów (95,6%) oraz zachęcać uczniów do aktywności społecznej (97,5%). Jednak relacja rodzice–szkoła postrzegana jest już w bardziej zróżnicowany sposób, jedynie 40,1% badanych dyrektorów szkół uznało bowiem, że rodzice powinni uczestniczyć w ocenianiu pracy nauczycieli. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku ustalania kryteriów oceniania – tylko 34,2% badanych zgadzało się z tym, że rodzice i uczniowie powinni uczestniczyć w procesie ustalania tych kryteriów. Zastanawiające jest więc, co dyrektorzy szkół

uznają za relacje partnerskie z rodzicami, bo ponad 70% badanych stwierdziło, że w szkole, którą reprezentują, budowanie takich relacji z rodzicami traktuje się poważnie.

Dyrektorzy dostrzegają zaangażowanie rodziców i ich zainteresowanie tym, co się dzieje w szkole (55,2%). W ich opinii rodzice powinni mieć wpływ na sposoby wykorzystania środków z funduszu rady rodziców (97%), pozyskiwania dodatkowych środków finansowych dla szkoły (94,4%), organizację szkolnych imprez i wydarzeń artystycznych (90,7%), współpracę szkoły z instytucjami zewnętrznymi (82,8%) i samorządem lokalnym (79,4%). Dalej odsetek badanych uznających, że rodzice powinni mieć wpływ na obszary wymienione poniżej, znacznie mniej („raczej tak” odpowiedziało na to zapytanie poniżej 20%). Są to następujące obszary wpływu: zakres i tematyka zajęć dodatkowych (78,9% – realnie 44,9%), nauczanie treści wykraczających poza podstawę programową (52,4% – realnie 12,5%), organizacja pracy placówki (46% – realnie 26,3%) oraz wybór podręczników (28,6% – realnie 11,4%). Czy zbyt daleko idącym wnioskiem będzie w tym miejscu uznanie, że relacje partnerskie są raczej relacjami instrumentalnymi? Rodzice powinni bowiem zdaniem dyrektorów szkół mieć wpływ na dysponowanie środkami zebranymi przez radę rodziców oraz organizowanie życia kulturalnego szkoły i relacji z jej otoczeniem. Mniejszy wpływ natomiast powinni mieć na proces kształcenia swoich dzieci i jego organizację.

Dodatkowo Trutkowski zauważa, że zakres dopuszczanego/oczekiwanego wpływu rodziców na decyzje dotyczące funkcjonowania szkoły maleje wraz z poziomem nauczania (najbardziej maleje aprobata dla wyboru podręczników, nauczania treści wykraczających poza podstawę programową oraz zakresu i tematyki zajęć dodatkowych). Przy czym za decyzje podejmowane przez rodziców odpowiada zazwyczaj rada rodziców, a nie ogół rodziców podczas zebrań klasowych, a formalne kanały komunikacji pomiędzy radami rodziców a pozostałymi rodzicami w szkole, jak np. prowadzenie podstrony na stronie internetowej szkoły, są mocno ograniczone (poniżej 10% szkół). Rada rodziców pełni w szkole najczęściej funkcję doradczo-opiniującą i wsparcia finansowego działalności szkoły (powyżej 80%), natomiast jedynie w 31% szkół fundusze rady rodziców przeznaczane są na wsparcie działalności samorządu uczniowskiego, przy czym najczęściej ma to miejsce w szkołach łączących gimnazja i szkoły ponadgimnazjalne oraz w szkołach ponadgimnazjalnych.

Jak zatem wygląda wpływ uczniów na życie szkoły? Dyrektorzy szkół deklarują, że opinie uczniów są rzeczywiście uwzględniane w planowaniu pracy szkoły w 39,9% badanych szkół, a uczniowie chętnie angażują się w działania społeczne na terenie szkoły w 27,5% z nich. Realny wpływ na sprawy szkoły mają natomiast w następujących obszarach: organizacja szkolnych imprez (95,5%), działania podejmowane przez samorząd uczniowski (90,4%), wybór

opiekuna samorządu (85,3%), sposób urządzenia sal lekcyjnych (71,3%), decyzje dotyczące zakresu i tematyki zajęć pozalekcyjnych (64,9%), określania stosowanych w szkole zasad nagradzania i karania uczniów (49,4%). Dalej wpływ uczniów znacznie maleje: współpraca szkoły z instytucjami zewnętrznymi – tutaj uczniowie mają wpływ tylko w 27,5% placówek, określanie kryteriów i sposobów oceniania (25,3%), organizacja pracy placówki (18,7%), ocenianie pracy nauczycieli (16,4%), sposoby wykorzystania środków z funduszu rady rodziców (8,7%) oraz decyzje dotyczące wyboru podręczników (2,8%). Niski wpływ uczniów na wydatkowanie środków z funduszy rady rodziców nie może dziwić, skoro większość badanych dyrektorów szkół (57,4%) uważa, że uczniowie nie powinni posiadać wpływu w tym obszarze. Podobnie sprawa wygląda w innych obszarach – im niższy deklarowany przez dyrektorów wpływ uczniów w danym zakresie, tym wyższy poziom przekonania dyrektorów szkół o tym, że uczniowie nie powinni mieć w nim wpływu. Jak podkreśla autor badania, zarówno wpływ rodziców, jak i uczniów na życie szkoły jest tym wyższy, im wyższy poziom zaufania społecznego prezentuje dyrektor danej szkoły, a zaufanie społeczne jest jednym z podstawowych składników kapitału społecznego wymienianych przez Bullena i Onyx [Wiktorzak 2009: 257]. Dodatkowo zdaniem autora dostrzeżenia wymaga fakt, iż zakres rzeczywistego wpływu uczniów na sprawę szkoły we wszystkich prezentowanych w badaniu wymiarach jest mniejszy od wpływu, jaki w przekonaniu dyrektorów uczniowie powinni mieć. Najbardziej widoczną różnicę między wpływem realnym a deklarowanym przez dyrektorów jako odpowiedni zauważyć można w obszarze współpracy szkoły z instytucjami zewnętrznymi – wynosi ona aż 46,1 p.p. Fakt ten powinien niepokoić, gdyż współpraca tego typu daje uczniom możliwość rozwoju w większości obszarów rozumianych jako podstawowe składniki kapitału społecznego – uczy bowiem norm społecznych i działania w ramach sieci, buduje zaufanie i daje poczucie wspólnoty, a przede wszystkim wpływa na kształtowanie postawy aktywnej. Jej brak prowadzi natomiast do niskiej umiejętności radzenia sobie z problemami zbiorowymi i jednostkowymi, a w efekcie do niskiej efektywności w osiąganiu celów istotnych ze społecznego punktu widzenia [Wiktorzak 2009: 256].

Uczniowie uczą się postawy aktywnej od dorosłych, ta pozostawia jednak wiele do życzenia – jak pokazuje badanie, w 49% szkół za zwoływanie posiedzenia rady rodziców odpowiada dyrekcja, w 51,6% szkół samorząd uczniowski właściwie nie współpracuje z radą rodziców przy realizacji różnych działań na rzecz szkoły. Dodatkowo spotkania samorządu uczniowskiego z dyrekcją, na których dyskutowane są sprawy dotyczące funkcjonowania szkoły, w 46,4% szkół również odbywają się rzadko lub bardzo rzadko. Jak zauważa autor badania, tutaj również, podobnie jak w przypadku rad rodziców, zakres działalności samorządu uczniowskiego rośnie wraz z wielkością szkoły i jest zależny od otwartej i opartej

na zaufaniu postawy dyrekcji. Wobec powyższego zastanawia fakt, na jakiej podstawie dyrektorzy placówek oceniają wysoko poziom integracji społeczności szkolnej (85,6%).

Współpraca szkoły ze środowiskiem lokalnym

Warto zatrzymać się też na chwilę nad postrzeganiem szkoły w środowisku lokalnym. Jak deklarują dyrektorzy szkół, skargi na działalność szkoły i pracę nauczycieli do kuratorium lub władz samorządowych nie miały miejsca w ogóle lub zdarzały się bardzo rzadko. Natomiast władze gminy/miasta wykazują bardzo duże zainteresowanie wynikami edukacyjnymi (59,4%) oraz finansowaniem placówki (65,3%). Gorzej wygląda ów poziom zainteresowania w obszarze działalności szkoły w środowisku lokalnym (40%). Jednostki samorządu terytorialnego oraz instytucje systemu oświaty stanowią jednak tylko część środowiska lokalnego, do którego zaliczyć należy także organy porządku publicznego, instytucje pomocy społecznej, inne placówki oświatowe, instytucje kulturalne i kulturalno-oświatowe, kluby i obiekty sportowe, kościoły i związki wyznaniowe, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, uczelnie wyższe, placówki ochrony zdrowia, media oraz partnerów zagranicznych [Hernik, Solon-Jasiński, Stasiowski, Slijko 2012: 19].

Wśród organów porządku publicznego, z którymi współpracuje szkoła, wyróżnia się przede wszystkim Policja. Jak zaznaczają autorzy badania, współpraca z Policją wynika z zapisów ustawy o systemie oświaty (art. 1 pkt 16) oraz ustawowych obowiązków Policji, do których „należy inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie przestępczości i patologiom społecznym oraz współdziałanie w tym zakresie z przedstawicielami administracji publicznej, instytucjami i organizacjami społecznymi” [Ustawa o Policji z 6 kwietnia 1990 r. ze zm. – art. 1 pkt 3]. Współpraca z Policją była wymieniona w mniejszej lub większej skali w każdej z badanych szkół i polegała najczęściej na szeroko pojętej działalności profilaktyki bezpieczeństwa w szkole (bezpieczeństwo na drodze, profilaktyka uzależnień – forma prelekcji) [Hernik, Solon-Jasiński, Stasiowski, Slijko 2012: 29–30].

W zakresie pomocy społecznej szkoły współpracują najczęściej z MOPS-ami/GOPS-ami w obszarze organizowania dożywiania dzieci zgodnie z zapisami ustawy o pomocy społecznej z 12 marca 2014 r. (art. 17 pkt 14) oraz w obszarze wymiany informacji z pracownikami socjalnymi o sytuacji materialnej najbiedniejszych uczniów. Ważną rolę w obszarze pomocy społecznej odgrywają również świetlice środowiskowe i socjoterapeutyczne, których głównym zadaniem jest organizowanie czasu wolnego dzieciom i młodzieży oraz pracy socjoterapeutycznej. Oba te obszary wymagają ścisłej współpracy ze szkołą w zakresie wymiany informacji na temat funkcjonowania dzieci w świetlicy i w szkole.

Szkoła współpracuje też z instytucjami kulturalnymi i kulturalno-oświatowymi, tj. filharmoniami, muzeami, teatrami, kinami, a także bibliotekami oraz gminnymi/miejskimi ośrodkami kultury, które w mniejszych miejscowościach często przejmują funkcje instytucji kulturalnych. Współpraca ta ma na celu uzupełnienie oferty dydaktycznej szkoły w zakresie kreowania wrażliwości jej wychowanków na kulturę i sztukę – przybiera ona formę pokazów, prelekcji i warsztatów organizowanych dla uczniów przez te instytucje.

Jak zauważają autorzy raportu, „współpraca z instytucjami sportowymi odbywa się zwykle na zasadzie wymiany zasobów: szkoła, dysponując zazwyczaj przyzwoitą (a czasami po prostu jedyną dostępną) infrastrukturą sportową, odnajduje swoje obiekty klubom sportowym, trenerom prowadzącym dodatkowe zajęcia sportowe itp. Z tego tytułu szkoła zwykle uzyskuje dochód a dodatkowo poszerzenie oferty zajęć pozalekcyjnych” [Hernik, Solon-Jasiński, Stasiowski, Slijko 2012: 42].

Współpraca z przedsiębiorstwami i organizacjami pozarządowymi może mieć bardzo szeroki zakres, który zależy głównie od oferty dostępnej w danym środowisku lokalnym. Ustawodawca wyklucza z tego obszaru jedynie partie i organizacje polityczne [Ustawa o systemie oświaty – art. 56 pkt 1]. Przy czym, jak wskazują autorzy raportu cytowanego powyżej, w zależności od poziomu edukacji zmienia się udział partnerów – im wyższy, tym większy zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi, a mniejszy z przedsiębiorstwami [Hernik, Solon-Jasiński, Stasiowski, Slijko 2012: 54].

Podsumowanie

Nie są to wszystkie instytucje, z którymi współpracuje szkoła, jednak współpraca z pozostałymi, tj. uczelniami wyższymi czy mediami, zależy już głównie od lokalizacji szkoły (w przypadku uczelni) oraz organizowanych przez szkołę przedsięwzięć (w przypadku mediów). Ważne jest jednak, aby pamiętać, jak istotna jest współpraca zarówno w szkole, jak i szkoły ze środowiskiem lokalnym dla budowania kapitału społecznego. To od jakości tej współpracy zależy bowiem, czy uczniowie zostaną wychowani na obywateli wykazujących postawę aktywną, czy biernie będą czekać na realizację swoich roszczeń. Wiele zależy tutaj od postawy dyrektora szkoły. Jak zauważył autor badania *Współpraca w szkole*, jakość współpracy w szkole zależy od otwartej i opartej na zaufaniu postawy dyrekcji, gdyż to na dyrektorze spoczywa obowiązek budowania otwartych relacji w szkole i szkoły ze środowiskiem lokalnym.

Literatura

- Bourdieu P., Wacquant L.J.D. (2001), *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa.
- Coleman J.S. (1990), *Foundations of Social Theory*, Cambridge, Mass.
- Hernik K., Solon-Jasiński M., Stasiowski J., Slijko K. (2012), *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów*, Warszawa.

- http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XV_KDE/pojedyncze/wiktorzak_2.pdf (12.03.2016).
- Putnam R.D. (1995), *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków–Warszawa.
- Trutkowski C. (2014), *SZKOŁA WSPÓŁPRACY: Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym nowoczesnej szkoły. Raport zbiorczy z badania jakościowego*, Warszawa.
- Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji ze zm.
- Ustawy z 12 marca 2014 r. o pomocy społecznej.
- Ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty.
- Wiktorzak A.A. (2009), *Kapitał społeczny szkoły* [w:] *Badania międzynarodowe i wzory zagraniczne w diagnostyce edukacyjnej*, Materiały XV Konferencji Diagnostyki Edukacyjnej, Kielce.
- Zajac A. (2013), *Stan i znaczenie kapitału ludzkiego oraz społecznego w cywilizacji wiedzy*, Rzeszów.